

שמועה משמיה דכל כי האי זוגא [כל ארבעתם יחד] חלופי [יש מי שמחליפים] ולא מונים את רבי יוחנן ומעיייל תחתיו את רבי יונתן.

וכך אמרו: כל מי שאפשר לו למחות לאנשי ביתו על חטא שבידם, ולא מיחה בהם, נתפס על חטא אנשי ביתו⁽⁸⁹⁾.

וכל מי שאפשר לו למחות באנשי עירו, ולא מיחה בהם, נתפס על חטא אנשי עירו.

וכל מי שיכול למחות בכל העולם כולו, כגון מלך או נשיא שהכל יראין מפניו ומקיימים דבריו, ולא מיחה, נתפס על חטא כל העולם כולו.

אמר רב פפא: והני דבי ריש גלותא, נתפסו על כולי עלמא. שלפי שהשררה בידם, יכולים למחות בכל.

כי האי דאמר רבי חנינא: מאי דכתיב "ה'

במשפט יבא עם זקני עמו ושריו" ! וזקנים היינו סנהדרין.

והוינן בה: אם שרים חטאו — זקנים במה נה-א חטאו?

אלא אימא: ה' יבוא במשפט על הזקנים, שהם הסנהדרין, משום שלא מיחו בשרים החוטאים.

רב יהודה הוה יתיב קמיה דשמואל. אתא ההיא איתתא, וקא צורחה קמיה. ולא הוה שמואל משגח בה, לא התייחס לצעקותיה.

אמר ליה רב יהודה: וכי לא סבר ליה מר, את הפסוק⁽⁹⁰⁾ "אוטם אזנו מזעקת דל — גם הוא יקרא, ולא יענה על ידי ה" ?!

אמר ליה: שיננא [חריף], שכך היה כינויו של רב יהודה], רישך [רבך, כלומר אני] — נידון במים קרירי!

מלמחות בעוברי עבירה שיש לחוש שיהיו עומדים על גופינו ומאודנו. והוסיף הט"ז [שם, כג] שלכך נמנעים היום מלנדות כל מי שחייב נידוי מצד הדין. וראה פתחי תשובה שם.

90. המהרש"א תמה על לשון זה: וכי אפשר שלא לסבור פסוק? ומי יכול לחלוק על פסוק? [ובפשטות אמר בנוסח כזה מפני כבוד רבו, ראה יו"ד רמב, כב] ותירץ, שפשטות הפסוק מדובר על מי שנמנע מלתת צדקה לעני, ולא על עשיית משפט והצלת עשוק מיד עושקו ולכן שאלו האם אינו סובר שנכלל בפסוק כל צעקת עשוק להצילו.

והמהדורא בתרא [בהמשך הגמרא] מפרש שרב יהודה ידע שעיקר הטענה היא על מר עוקבא שהוא היה אב בית דין, אלא שאל את

אדם על בנו או על אחרים אין בו פטור לנשים מצד שהזמן גרמא. ורבי עקיבא איגר הביא בשם הר"ן סיבה אחרת, שמהדרשא שנשים חייבות בקידוש למדים שהם חייבות בכל מצוות השבת.

89. החיד"א [ליקוטים על התורה] פירש לפי זה את הפסוק "הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא". [ויקרא יט, יז] שהכונה היא שיוכיח את חברו כדי שלא ישא על עצמו את חטא חברו, דהיינו שלא יתפס בחטא שלא מיחה עליו.

וכתב הרמ"א ביו"ד: [שלד, מח] אף שחייב למחות בעוברי עבירה וכל מי שאינו מוחה ובידו למחות נתפס באותו עון מכל מקום אין אדם חייב להוציא ממונו על זה, ולכן נהגו להקל

והוא משל: אני איני נכוח ונענש⁽⁹¹⁾ על מה שלא השגחתי בריב האשה, לפי שאין הדבר בידי להושיעה.

אבל רישא דרישך [מר עוקבא, שהוא רבו של רבך, כלומר ראש לך וגם לך] – הוא יכוח בחמימי, שיענש על כך. דהא יתיב מר עוקבא שהוא אב בית דין, ובידו להושיעה.

דהא כתיב "בית דוד, כה אמר ה', דינו לבקר משפט, וחצילו גזול מידי עושק. פן תצא כאש חמתי, ובערה ואין מכבה, מפני רוע מעלליהם".

הרי שלא יענש אלא מי שבידו לשפוט ולא שפט.

אמר ליה רבי זירא לרב סימון: לוכחינהו מר, להני דבי ריש גלותא על מעשיהם הרעים!

אמר ליה רב סימון: איני מוכיחם משום שלא מקבלי מינאי את תוכחתי.

אמר ליה רבי זירא: אף על גב שאתה סבור דלא מקבלי את התוכחה, מכל מקום לוכחינהו מר, כי שמא בכל זאת יקבלו את התוכחה⁽⁹²⁾.

שמואל על מה שלא שמע את זעקתה – ולא אשגח בה, האם אין כונת הפסוק שצריך לשמוע זעקת דל אפילו כשאינו יכול לעזור לו "כי אולי יכול ליתן עצה או שאר נחת רוח", ושמואל השיב לו שבודאי שצריך לשמוע זעקת הדל אפילו בלי שיכול לעזור לו, אלא כשהאב בית דין יושב באותו מקום עליו מוטל לשמוע ולדון מיד ולא על אחרים. וראה להלן.

91. רש"י. אבל המאירי פירש שבאמת גם אחרים צריכים לשמוע את זעקתה, אלא שיענשו בעונש קל ועיקר העונש הוא על הדיין שיכול לשפוט. ובאמת התוספות [בבא בתרא י, ב] כתבו: אמרו הגאונים שקבלה בידם רב מפי רב, שראה [רב יוסף במתיבתא דרקינא] את שמואל יושב [כתלמיד] לפני רב יהודה תלמידו, ונענש על מעשה זה שרב יהודה מיחה בו על שלא שמע צעקת אלמנה.

כדאמרינן להלן בגמרא [קמח, ב]. והתוספות דייקו חילוק הנ"ל מלשון הגמרא להלן: לפנייהם מי גלוי [שלא יקבלו את התוכחה] והיינו שרק אם יש ספק שיקבלו חייב להוכיחם. וראה שפת אמת.

והריטב"א כתב חילוק אחר [מהגמרא להלן] שאם החוטא שוגג אין להוכיחו "ומוטב שיהא שוגג ולא מזיד" אבל כשהוא חוטא במזיד צריך להוכיחו אפילו אם לא יקבל. וכתב השפת אמת שלפי תירוץ הריטב"א קשה לכאורה הגמרא להלן לפנייהם מי גלוי ומשמע שאם בודאי לא יקבלו אין מצוה להוכיח אף שהיו מזידין גמורים?

ותירץ, שאף שיש מצוה להוכיח אבל אין העונש על מי שלא יוכיח [באופן כזה] חמור כל כך. [והיינו שהעונש שנתפס על אותו עון שלא מיחה עליו נאמר רק אם יכל למנוע את החטא בתוכחתו].

והרא"ש והר"ן [ביצה ל, א] כתבו חילוק נוסף בשם העיטור, וכן כתב המגיד משנה [שביתת עשור א, ז] שבחטא שאינו מפורש בתורה אלא נלמד מדרשא ורבים טועים לנהוג בו היתר, אמרינן מוטב שיהיו שוגגין, אבל

92. וכתבו התוספות שרק אם יש ספק שמא יקבלו את התוכחה חייב להוכיח, אבל כשודאי לא יקבלו אין חייב להוכיחם וראוי שלא להוכיח, שמוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין

ואז אמרה מדת הדין לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם! מה נשתנו אנשים אלו שזוכים לתו של דיו וניצלים, מאלו האנשים שנרשם על מצחם תו של דם, וישלטו בהם מלאכי חבלה?

אמר לה הקדוש ברוך הוא: הללו שינצלו הם צדיקים גמורים, ואילו הללו שיענשו הם רשעים גמורים!

אמרה לפניו מידת הדין: רבונו של עולם! והרי היה בידם של הצדיקים למחות ברשעים ולא מיחו!

אמר לה הקדוש ברוך הוא: גלוי וידוע לפני, שאף אם מיחו בהם, לא יקבלו מהם הרשעים את התוכחה!

דהא אמר רב אחא ברבי חנינא: מעולם לא יצתה מדה טובה [דבר טוב] מפי הקדוש ברוך הוא, וחזר בה לרעה⁽⁹³⁾. הוין מדבר זה:

דכתיב בנבואת יחזקאל [פרק טו]: "ויאמר ה' אליו, אל המלאך גבריאל: עבור בתוך העיר, בתוך ירושלים, והתוית תו על מצחות האנשים הנאנחים והנאנקים — על כל התועבות הנעשות בתוכה!"

וכך אמר הקדוש ברוך הוא לגבריאל: לך ורשום על מצחן של הצדיקים שבירושלים תיו של דיו, כדי שלא ישלטו בהם אותם מלאכי חבלה שאני רוצה לשלוח לעיר.

ועל מצחם של רשעים תרשום תיו של דם, כדי שישלטו בהן מלאכי חבלה⁽⁹⁴⁾.

אף שמצינו דבר כזה פעם אחת, עדיין יש הוכחה מכך על נביא שקר, כי מה שנאמר לנביא להודיע לעם טובה, זה לא ישתנה לרעה לעולם].

אמנם במדרש תנחומא [פ' תזריע ט] מבואר שגם בחורבן ראשון שינוי הנבואה היה לתכלית טובה, כדי שישפוך חמתו על ירושלים ולא על בני ישראל.

94. כתבו התוספות כי אף שבפסוק מוזכר התיו שעל מצחם של צדיקים, ידעה הגמרא מסברא שנרשם גם על מצחם של רשעים. והעיר המהרש"א מדוע צריך באמת סימן גם על הרשעים הרי כל מי שלא נכלל בצדיקים יענש כרשעים. ופירש שיש בינונים שאינם "צדיקים גמורים" וגם אינם "רשעים גמורים" [כלשון הגמרא להלן] ולכן היה צריך לרשום תיו על הצדיקים והרשעים.

והוסיף, שאפשר לפרש את הפסוק "הנאנחים

בחטא המפורש בפסוק וידוע לכולם צריך להוכיח אפילו אם לא יקבל את תוכחתו. [והולקים על התוספות הנ"ל].

והקשה הביאור הלכה הרי הגמרא כאן מדברת על חטאי זמן חורבן בית ראשון שחטאו בעבירות מפורשות וחמורות, ומשמע בגמרא שאם ידוע שבודאי לא יקבלו אין צריך להוכיח? וצריך לתרץ כנ"ל וכן משמע שם במגן אברהם [תרח, ג] שאף אם חייב להוכיח כשלא ישמע לו אבל לא יענש אם לא יוכיח. [והלבושי שרד כתב שם שהסמ"ג תירץ כך]. והרמ"א פסק [בסימן תרח, ב] כבעל העיטור, וראה להלן.

93. הרמב"ם פסק כך לגבי נביא [יסודי התורה י, ד] שאם הוא מתנבא על רעה ולא התקיימה נבואתו אין ראייה שהוא נביא שקר. אבל אם אמר נבואה לטובה ולא התקיימו דבריו, הרי הוא נביא שקר. והוסיף, שלא מצינו שחזר בדבר טובה אלא בחורבן ראשון וכו' [וצריך לומר, כי

אמרה לפניו מדת הדין: רבונו של עולם, אף אם לפניך גלוי הדבר, להם מי גלוי שלא יקבלו מהם? ועל כן היה להם למחות. ומפני שלא מיחו יש להם להיתפס על חטא הרשעים⁽⁹⁵⁾.

ולבסוף קיבל הקדוש ברוך הוא את טענת מדת הדין.

והיינו דכתיב בתחלה, שאמר ה' לששת מלאכי החבלה המזוכרים שם, "זקן בחור ובתולה תהרגו למשחית, ועל כל איש אשר עליו חתו אל תגשו", שלא יהרגו את הצדיקים.

אך לבסוף כתיב "וממקדשי, מהאנשים המקודשים לי, שהם הצדיקים — תחלו!".

ואכן בסוף הפסוק כתיב "ויחלו באנשים הזקנים הצדיקים אשר לפני הבית".

הרי שלבסוף נתקבלו דברי המקטרג ונענשו אף הצדיקים על שלא מיחו.

כדתני רב יוסף: הא דכתיב "וממקדשי תחלו", אל תקרי "ממקדשי תחלו" אלא "ממקדשי תחלו". אלו אנשים שקיימו את התורה כולה, מאלף ועד תיו, ובכל זאת הם נענשו תחלה, משום שלא הוכיחו את הרשעים.

בידינו כח להפרישו מאיסור אין צריך להוכיחו. וסברתו היא כנ"ל שמצות תוכחה היא למנוע את החוטא מהאיסור.

אולם הביאור הלכה כתב שהסמ"ק [והמגן אברהם העתיק] חולק וסובר שאפילו אם בודאי לא ימנע את החטא חייב למחות, ואף שלא יענש על אותו עון אבל יש מצוה להוכיחו. וכן מוכח מהריטב"א הנ"ל שכתב שיש חיוב למחות בחוטא במזיד אף שבודאי לא ישמע, וכן מוכח ברמ"א שם. והיינו שהם סוברים שמצות תוכחה היא למחות על החטא, וכלשון המדרש תנחומא [תזריע ט] "היה להם למחות בידם ולהתבזות על קדושת שמך ולקבל על עצמם ולסבול הכאות מישראל". ולכן כשיש ספק שמה יקבלו תוכחה יש "חיוב ודאי" של תוכחה.

ולכן פסק הרמ"א [שם] שכשיודע שאין דבריו נשמעים יוכיח ברבים רק פעם אחת ולא ירבה בתוכחות [והיינו שצריך רק מחאה פעם אחת] אבל ביחיד חייב להוכיחו הרבה פעמים עד שיכנו החוטא. והמשנה ברורה [שם, יא] פסק שיוכיחו עד שינזוף בו החוטא. ראה שער הציון [יג].

והנאנקים ש"הנאנקים" נאמר על הצדיקים שמצטערים על החטאים, ו"הנאנקים" נאמר על הרשעים שנאנקים על עונשם.

95. והיינו שאם יש ספק אם יקבל את התוכחה חייב להוכיח, ויענש אם ימנע מלמחות. וכתב רבי אלעזר משה הורביץ דאף שהגמרא להלן אומרת שהצדיקים שנענשו "קיימו את התורה כולה מאלף ועד תיו" ולכאורה הרי לא קיימו מצות תוכחה? אלא שכיון שהאמת היא שלא היו מקבלים תוכחתם הם לא ביטלו מצות תוכחה, אלא שהם לא ידעו זאת והיו צריכים למחות והם דומים למי שהתכוין לאכול חזיר ועלה בידו טלה.

והיינו שהוא סובר שכשיש ספק אם יקבלו את התוכחה נחשב שיש "ספק מצוה", ומשום שמצות תוכחה היא "למנוע" את חבירו מהחטא. והביאור הלכה [תרח, ב] הביא את חידושו של הברכי יוסף שגם לפי הרמ"א שצריך למחות על מצוה מפורשת בתורה אפילו כשלא ישמע לו [הובא לעיל], זה נאמר דוקא במקום שיכול לכפות אותו שלא יעשה את האיסור, אבל כשאין

אמר רב חסדא: אלו ששת מלאכי חבלה, שקרויים "קצף", "אף", ו"חימה", ו"משחית", ו"משבר", ו"מכלה".

ומאי שנא אות "תיו" משאר אותיות, שדוקא בה ציוה הקדוש ברוך הוא לגבריאל לרשום על מצח הצדיקים והרשעים?

אמר רב: באות "תיו" פותחת תיבת "תחיה", וזה הסימן לצדיקים. ובאות "תיו" פותחת תיבת "תמות", והוא הסימן לרשעים.

ושמואל אמר: תיו היא תחלה ל"תמה זכות אבות"⁽⁹⁶⁾.

ורבי יוחנן אמר: תיו היא תחלה ל"תחון זכות אבות".

וריש לקיש אמר: תיו היא סוף חותמו של הקדוש ברוך הוא, שחותמו "אמת".

כדאמר רבי חנינא: חותמו של הקדוש ברוך הוא — הוא "אמת"! היות ומילת אמת מורכבת מהאות הראשונה שבאלף בית, ומהאות האחרונה, ומהאות האמצעית שהיא

וזהו שאמר רב זירא לרב סימון, שאף על פי שלא יקבלו את תוכחתו, יש לו להוכיחם. שהרי על דבר אשר לא הוכיחו הצדיקים שבירושלים את הרשעים שבה, חזר בו הקדוש ברוך הוא מדיבורו שאמר לגבריאל, שלא יענשו הצדיקים, והענישם. ואף על פי שבין כך לא היו מקבלים את תוכחתם.

ומיד "והנה ששה אנשים באים מדרך שער העליון אשר מפנה צפונה, ואיש כלי מפצו בידו, ואיש אחד בתוכם לבוש בדים, וקסת הסופר במתניו, ויבאו ויעמדו אצל מזבח הנחושת". ואלו הם ששת מלאכי החבלה, ואתם המלאך גבריאל.

ותמהינן: וכי מזבח הנחושת מי הוה בימי יחזקאל? והלא שלמה גזזו כשבנה את בית העולמים. ובנה תחתיו מזבח אבנים גדול של ל"ב אמה.

ומשנינן: לפי שהלויים היו משוררים אצל המזבח בכלי נחשת, נקרא "מזבח הנחשת". שאמר להם הקדוש ברוך הוא: התחילו להשחית מהלויים, ממקום שאומרים שירה לפני בכלי נחשת!

ומאן נינהו "ששה אנשים"?

לאחר החורבן, כדכתיב "וזכרתי את בריתי יעקב" וגו'.

ור"י אומר שתמה זכות אבות לרשעים אבל לצדיקים לא תמה, ועל כך אנו מבקשים בתפילה שתעמוד לנו זכות אבות כמו לצדיקים, ודייק כך ממדרש רבה. ולפי זה לא נחלקו שמואל ורבי יוחנן.

והשפת אמת דייק מלשון רש"י [ד"ה ה'] תירוץ נוסף, דאף שתמה זכות אבות אבל על ידי תפילה ורחמים נזכרת זכות האבות, ולכן אנו

וכתב הביאור הלכה שחייב תוכחה נאמר רק על מי שחוטא באקראי אבל פורקי עול ומחללי שבת אינם בכלל "עמיתך" ואין מצות תוכחה עליהם, ובמקום שאין מצות תוכחה אמרו בגמרא יבמות [סה, ב] שמצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע.

96. והקשו התוספות הרי אנו מזכירים בתפילותינו זכות אבות? ואומר רבנו תם שזכות אבות תמה אבל עדיין נשאר ברית אבות גם

ויגש אליהו הנביא ויאמר: ה' אלהי אברהם יצחק וישראל, היום יודע כי אתה אלהים בישראל. ואני עבדך. וכי בדברך עשיתי את כל הדברים האלה".

וממה שאמר "היום יודע", משמע שרק היום ויותר לא. שמאז תמה זכות אבות⁽⁹⁷⁾.

ורבי יוחנן אמר: מימי חזקיהו תמה זכות אבות. שנאמר "למרבה המשרה, ולשלום אין קץ, על כסא דוד ועל ממלכתו, להכין אותה ולסעדה במשפט ובצדקה, מעתה ועד עולם, קנאת ה' צבאות תעשה זאת!"

ועל חזקיהו נאמרה נבואה זו. ואמר ישעיהו הנביא בנבואתו, שמעתה, רק קנאת ה' תעמיד את מלכות בית דוד, ולא זכות אבות.

אמר רב אמי: אין מיתה באה על האדם בלא חטא. ואין יסורין בלא עון!

אין מיתה בלא חטא — דהא כתיב "הנפש החוטאת היא תמות, בן לא ישא בעון האב, ואב לא ישא בעון הבן. צדקת הצדיק עליו תהיה, ורשעת הרשע עליו תהיה!"

אין יסורין בלי עון — דהא כתיב "ופקדתי בשבט פשעם, ובנגעים עונם!" ושבת

מ"ם. על שם "אני ראשון ואני אחרון ואני הוא"⁽⁹⁷⁾.

רב שמואל בר נחמני אמר: "תיו" היא רמז לאלו בני אדם הצדיקים, שקיימו את התורה כולה, מאלף ועד תיו!

והוינן בה: מאימתי תמה זכות אבות?

אמר רב: מימות הושע בן בארי: שנאמר בנבואת הושע "אנלה את נבלתה לעיני מאהביה, ואיש לא יצילנה מירי". ששוב לא תעמוד להם לישראל זכות אבות, לפי שכבר השתמשו בה ו"אכלוה".

ושמואל אמר: מימי חזאל מלך ארם תמה זכות אבות. שנאמר "וחזאל מלך ארם לחץ את ישראל כל ימי יהואחז. וכתיב "ויחן ה' אותם וירחמם, ויפן אליהם למען בריתו את אברהם יצחק ויעקב. ולא אבה השחיתם, ולא השליכם מעל פניו — עד עתה!"

ומשמע, כי רק "עד עתה" עמדה להם ברית אברהם יצחק ויעקב. אבל מכאן ואילך השליכם, ולא פנה שוב אל ברית אבות⁽⁹⁸⁾.

רבי יהושע בן לוי אמר: מימי אליהו תמה זכות אבות. שנאמר "ויחי בעלות המנחה,

מבקשים ומתפללים על כך. וראה להלן.

97. רש"י. ורבי ניסים גאון כתב פירוש זה בשם הירושלמי. ורב אבין [בירושלמי] פירש, אמת — שהוא אלוהים חיים ומלך עולם.

וכתב החפץ חיים על התורה [ריג] שמעטים הם המכירים באמיתת החותם, והסיבה לכך שעל חותמת האותיות הפוכות ורק משכיל יבין מראיית החותמת מה כתוב בה, אבל המון העם מבינים את הנחתם בחותמת רק כשזה מוטבע

על נייר. וכמו כן הבריאה כולה מוכיחה את האמת אלא שהמון העם צריכים שהקב"ה יחתום את חותמו על דבר גשמי, דהיינו נס הניכר לעין.

98. רש"י. ורבנו תם [הנ"ל] פירש שבפסוק נאמר "למען בריתו" עם האבות, ולא למען האבות עצמם דהיינו בזכותם — ומשום שתמה "זכות" אבות ונשאר רק "ברית" אבות.

99. רש"י ואף שחזאל היה אחרי ימי אליהו

ויש לנו לדייק, שאמר להם הקב"ה: **הא אילו האמנתם בי, ולא חטאתם — עדיין לא הגיע זמנכם ליפטר מן העולם!**

מיתיבי: ארבעה אנשים, במשך כל הדורות, לא היו ראויים למות, ולא מתו אלא בעטיו בגללו של נחש, שהשיא את חוה בעץ הדעת, ועל ידי כן ירדה מיתה לעולם. ולא מחמת חטאם מתו, לפי שלא חטאו מימיהם(100).

ואלו הם: **בנימין בן יעקב, ועמרם אבי משה, וישי אבי דוד, וכלאב בן דוד.**

ובזלזוז ידענו על כך מזמרא [בקבלה]. לבר מישי אבי דוד, דמפרש ביה קרא שלא חטא מימיו.

דכתיב "ואת עמשא שם אבשלום תחת יואב על הצבא. ועמשא בן איש ושמו יתרא הישראלי, אשר בא אל אביגיל בת נחש אחות צרויה אם יואב". וצרויה היא אחות דוד. נמצא שאביגיל שהיא אחותה של צרויה, הרי היא בת ישי אבי דוד. ונקראת "בת נחש".

וכי בת נחש הוא, והלא בת ישי הוא? — דהכתיב בבני ישי, "ואחיותיהן צרויה ואביגיל"!

ונגעים היינו יסורים. ואמר, שעל פקידת העון הם באים.

מיתיבי: אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: רבנו של עולם, מפני מה קנסת מיתה על אדם הראשון?

אמר להם: מצוה קלה ציויתיו, שלא יאכל מעץ הדעת, ועבר עליה!

אמרו לו: והלא משה ואהרן, שקיימו את כל התורה כולה, ולמה הם מתו?

אמר להם הקב"ה בלשון הכתוב בספר קהלת: "הכל — כאשר לכל! כי מקרה אחד יקרה לצדיק ולרשע, לטוב ולטמא!" שמאחר שנגזרה מיתה על האדם, כולם נכללו בגזירה זו.

הרי שאף על מי שלא חטא כלל נגזרה מיתה. וקשה על רב אמי.

ומשנינן: רב אמי, הוא דאמר כי האי תנא:

דתניא: רבי שמעון בן אלעזר אומר: אף משה ואהרן — בחטאם שחטאו במי מריבה מתו. שנאמר "ויאמר ה' אל משה ואל אהרן, יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישראל, לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם". שמתו קודם הכניסה לארץ.

אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא? ותירצו שהפסוק מדבר על רוב בני אדם. והמהרש"א תירץ, שאף שכולם חוטאים אבל יש חטאים שאינם מחייבים מיתה אלא עונש אחר, ואותם ארבעה לא חטאו בחטא שיגרום להם חיוב מיתה.

ותמה המהרש"א וכי אותם ארבעה היו יותר

ומפורש בפסוק שזכר זכות אבות בימיו כדלעיל בגמרא? תירץ רש"י שעל ידי רחמים נזכרה זכות אבות. ולדעת רבנו תם בימי חזאל נזכרה "ברית אבות" אבל "זכות" אבות תמה בימי אליהו.

100. והקשו התוספות מהפסוק בקהלת "כי אדם